

Mannen uit islamitische landen en homovriendelijke hulpverlening¹

Rudolf Steinberger²

Dit artikel beschrijft en analyseert aanknopingspunten voor hulpverlening aan mannen uit islamitische landen rond het onderwerp homoseksualiteit. Daarbij wordt uitgegaan van het hulpverleningsperspectief van de Gay Affirmative Psychology en een therapeutische basishouding van gelijkwaardigheid tussen culturen in de interculturele hulpverlening.

Hoe men klachten van cliënten kan begrijpen in het licht van de herkomstcultuur, te weten die van de islamitische landen rond de Middellandse Zee, wordt toegelicht aan de hand van hun hulpvragen. Drie elementen zijn daarbij belangrijk: de tegenstelling tussen passief-vrouwelijk en actief-mannelijk, de versluiering van homoseksueel gedrag en de plichten van de islamitische traditie.

Gay Affirmative Psychology in Nederland

In een multiculturele samenleving wordt de seksuologische en psychotherapeutische hulpverlening voor nieuwe vragen gesteld. Hoe om te gaan met cultuurverschillen als we de levensverhalen van onze cliënten beluisteren? Hoe kunnen onze empathische vermogens transcultureel zijn? Welke invloed hebben de aard van een beschaving en haar levens- en gezinsvormen op hulpvragen van cliënten, en wat is het effect van de botsingen tussen culturen en tussen generaties? En tenslotte: welke kennis hebben wij nodig? Dit artikel stelt: om hulp te kunnen bieden aan mannen uit islamitische landen rond het onderwerp homoseksualiteit is een theoretisch kader nodig om de verlangens en klachten van cliënten te begrijpen in de context van hun islamitisch-culturele afkomst. Het hier volgend verslag van ervaringen met hulpverlening aan mannen uit islamitische landen rond het onderwerp homoseksualiteit doet een poging tot kadering en wil daarmee een bijdrage zijn aan de discussie over deze vragen.

en ontwikkelde homovriendelijke hulpverlening onder invloed van de feministische therapie in de zeventiger jaren en van de aids-hulpverlening in de tachtiger en negentiger jaren van de twintigste eeuw. Enerzijds konden men daarbij steunen op -en was men deel van- de homobeweging en haar zelfhulpgroepen. Lotgenoten-solidariteit werd ingezet als therapeutische methodiek, en homoseksuele hulpverleners van beiderlei kunne werkten seksespecifiek voor homomannen en lesbische cliënten. Anderzijds waren er wetenschappelijke mijlpalen. De belangrijkste werd bereikt in 1973, toen de Amerikaanse beroepsvereniging van psychiaters, de APA, overigens

Een eerste uitgangspunt is het hulpverleningsperspectief van de Gay Affirmative Psychology, hierna aangeduid als 'homovriendelijke hulpverlening' (Schippers, 1996; 1997). Het perspectief is voor de Nederlandse situatie door de Schorerstichting in Amsterdam ontwikkeld en gedocumenteerd. Deze stichting voerde tot eind 1999 zelf een hulpverleningspraktijk

na woedende protesten van psychoanalytici, homoseksualiteit als ziektecategorie schraptte. De wereldgezondheidsorganisatie volgde later.

Homovriendelijke hulpverlening beschouwt een homoseksuele leefstijl in principe als een waardevolle en legitieme levensinvulling, en helpt haar cliënten deze potentiële waarde te realiseren. Homovriendelijke hulpverlening houdt daarbij rekening met de effecten van de maatschappelijke positie van homo's, en met de effecten van discriminatie, grove en alledaagse, op de ontwikkeling van een homoseksuele leefstijl of identiteit. Men bracht de hulpvragen in kaart die voor homo's specifiek zijn en met hun leefstijl en maatschappelijke positie verband houden. Homohulpverlening werd het kleine broertje van feministische therapie.

¹ Geaccepteerd voor publicatie: 18 juli 2001. Dit artikel is een bewerking van een voordracht voor de jaarlijkse studiedag van de Vlaamse Vereniging voor Seksuologie gehouden te Antwerpen op 24 november 2000. De tekst is eerder gepubliceerd als: Steinberger, R. (2001). *Mannen uit islamitische landen en homovriendelijke hulpverlening*. In: J.E. de Neef, J. ten Wolde en K.A.A. Mouthaan (Red.). *Handboek Interculturele Zorg*, pp. III 4.2-1 t/m 17. Maarssen: Elsevier bedrijfsinformatie.

² drs R. Steinberger, werkt als gezondheidszorgpsycholoog in de praktijk voor psychotherapie en seksuologie 'living history' te Amsterdam en als groepspsychotherapeut i.o. bij het JeugdRIAGG Beverwijk.

Transculturele attitude

In de negentiger jaren polemiseerde Nederlands 'fatsoenlijk rechts' in de persoon van de liberale voorman Frits Bolkestein tegen de bedreiging van westerse vrijheden door de Islam. Turkije, zei hij bijvoorbeeld, had geen plaats in de Europese waardengemeenschap, omdat het land met zijn islamitische achtergrond geen filosofisch tijdperk van verlichting had ondergaan. Ook homomedia zoals de Gay Krant lieten zich niet onbetuigd en reguliere media zoals de Volkskrant stelden bij herhaling aan de orde, dat er van de islamitische cultuur in Nederland een bedreiging uitgaat voor de verworven vrijheden van homo's. Gemeld werd dat voorlichters van het COC niet meer welkom waren op scholen met veel islamitische leerlingen en dat leerkrachten hun homoseksualiteit niet meer bekend durfden maken. Ze verdwenen weer 'in de kast', uit angst voor verlies van autoriteit, voor bedreigingen en geweld. Islam en homoseksualiteit leken onverenigbaar.

Kleine voorvallen uit het leven van alledag illustreren ook nu deze tegenstelling.

In een zwembad staan een Marokkaans jochie van vijftien en een Europese man onder de douche. De man maakt vrouwelijk aandoende bewegingen. De jongen kijkt hatelijk naar hem en sist 'rot op vuile flikker'.

In dezelfde jaren negentig voelde de Schorerstichting, in een stad waar dan intussen bijna de helft van de bewoners van allochtone afkomst is, de noodzaak om de organisatie te openen voor allochtone cliënten en

worden de concepten 'verschillen binnen groepen' en 'verschillen tussen groepen' gehanteerd. Misschien is een perspectief, waarbij de nadruk meer komt te liggen op de verschillen binnen groepen beter geschikt om verschillen tussen groepen te verkleinen en te overbruggen. In plaats van aansluiting bij de zorgen van islamvrezende politici en christelijke fundamentalisten is ook aansluiting mogelijk bij islamitische homo's en bij democratische islamitische denkers, om een kader van gelijkwaardigheid te creëren voor de ontmoeting met een onbekende cultuur.

Een zo'n denker is professor Abu Nasr Said, Egyptisch koran- en literatuurwetenschapper. Hij vat de koran op als uitstekende literatuur, die met alle inzichten van de moderne literatuurwetenschap begrepen kan worden, en wel in de context van haar tijd, om de spirituele essentie te destilleren. Dan blijkt bijvoorbeeld, dat de komst van de koran de positie van vrouwen in de Arabische stammensamenleving van de zevende eeuw aanzienlijk verbeterd heeft. De koranische essentie wat betreft man-vrouw-verhoudingen is volgens Said het werken aan gelijkwaardigheid en het verbeteren van de positie van vrouwen in de samenleving. Said werd in 1996 door islamitische fundamentalisten bedreigd en zijn land uitgejaagd. Hij vond academisch asiel in Leiden in Nederland. In gesprek met de auteur toonde hij zich onbevooroordeeld ten opzichte van homoseksualiteit. Verdere ontwikkeling van zijn werk draagt de potentie van verlicht denken met betrekking tot homoseksualiteit binnen een islamitisch-cultureel kader in zich,

medewerkers. Het rumoer in de media was in volle gang, medewerkers van de stichting waren afhoudend en er waren nauwelijks islamitische cliënten. De argumenten van Bolkestein en de homomedia leverden, onafhankelijk van hun eventuele juistheid, polarisatie op. Er was een 'wij Europese voorstanders van vrijheid' en een 'jullie islamieten die vrouwen en homo's onderdrukken'. Gebruik makend van het psychoanalytisch jargon kan men ook spreken van een splitsing, en wel tussen culturen. Ook medewerkers van een stichting die zich als onderdeel van de homobeweging begrijpt, dreigden in deze splitsing bevangen te raken.

Je kunt echter een individu of een groep niet leren kennen als je deze achterlijk vindt en beschimpt of verkettert; er zullen weerstanden optreden. Hulpverleners moeten zich daarvan vrij zien te maken. In statistische analyses van de psychologische methodeleer

zij het dat de islam de vragen van de moderne tijd tot nu toe voornamelijk tracht te beantwoorden door achteruit te blikken (Chebel, 1997).

Kenmerk van een splitsing tussen groepen is ook het toedichten van slechte eigenschappen, en deze zelfde kenmerken bij de eigen groep over het hoofd te zien. Agressiviteit bijvoorbeeld. De van oorsprong katholieke godsdienstwetenschapster Karen Armstrong beschrijft overtuigend, dat wij Europeanen geneigd zijn islamitische culturen als agressief en oorlogszuchtig te beschouwen (Armstrong, 1993). We vergeten volgens Armstrong voor het gemak dat christelijke kruisvaarders in Jeruzalem slachtingen hebben aangericht waarbij men tot aan de enkels door het bloed moest lopen, dat in het Spanje van de zestiende eeuw de islamitische Moren verdreven werden en het kolonialisme daarna in Latijns-Amerika, Azië en Afrika zijn gang ging. De Franse revolutie met haar leuze van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' was nog maar vijftig jaar

oud toen Frankrijk Algerije bezette; Marokko en Tu-nesië volgden in andere vorm later. Een selectief concept van vrijheid, dat dus kennelijk niet geldt voor iedereen.

Om kort te gaan, er is geen historische reden voor morele superioriteit van westerse kant. De tegenstellingen tussen arme en rijke landen, de oorzaken en condities van migratie van Turken en Marokkanen naar het rijke Europa, dit alles reflecteert zich onuitgesproken in een therapeutische ontmoeting. Het vormt het postkoloniale behang in de spreekkamer van een seksuoloog in de multiculturele samenleving.

Islamitische homo's

Om de splitsing tussen 'wij' en 'zij' verder te overwinnen zoeken we naar islamitische homo's en naar getuigenissen van en over hen. De Stichting Yoesuf, een forum voor Homoseksualiteit en Islam in Utrecht (voor adres zie adressenlijst), organiseerde in september 2000 een paneldiscussie over hulpverlening. Daar sprak dr. Mobayad, een uit Damascus in Syrië afkomstige psychiater en gelovig moslim, die in Ierland praktijk houdt en onder andere homoseksuele mannen behandelt. Zijn redenering als moslim en psychiater is: men heeft niet kunnen bewijzen dat homoseksualiteit biologisch bepaald is, dus is er op z'n minst een factor van verworvenheid in het spel, en die is dus beïnvloedbaar. Aangezien de Islam homoseksualiteit verbiedt, en het huwelijk als een heilige plicht ziet, schrijft Mobayad homoseksuele onthouding voor. Verder brengt hij cognitieve gedragstherapie in stelling om zijn

zin van het woord vermoedelijk niet tot een andere behandelaanpak komen, als hij zijn heilige schrift woord voor woord en zonder historisch-literaire contextualisatie volgt. Toch kunnen we Mobayad dankbaar zijn, omdat hij open over islam en homoseksualiteit heeft gesproken. Emancipatie begint immers met verwoorden, en kennelijk is er nog veel te bespreken.

Wanneer men het onderscheid tussen cultuur en religie meer benadrukt komen andere vragen in beeld bij de zoektocht naar islamitische homo's: Hoe kan ik contact leggen? Welke overeenkomsten zijn er tussen hun levensverhalen en die van Europese of Nederlandse homomannen? Welke problemen en conflicten ervaren zij? Van welke innerlijke ruimte en van welke maatschappelijke ruimte, van welke steunbronnen maken zij gebruik om homoseksualiteit een plek in het leven te geven?

Islamitische homo's hebben blijkbaar ook de waarde van lotgenoten-solidariteit onderkend. In Nederland zijn ze sinds 1994 bij het COC georganiseerd in de werkgroep 'Secret Garden', en in de Stichting Yoesuf. In Duitsland ontstonden 'KölnGay-Türk' en vergelijkbare groepen in Hamburg en Berlijn, in Parijs waren er de initiatieven van 'Amal' en van 'Kelma' (Arabisch voor 'het woord', een leuke naam voor een groep die emancipatie nastreeft.) Sinds dit jaar is de jongste loot aan de stam 'Kelmabel' in Brussel. De volgende belevenis ter illustratie van een zoektocht naar islamitische homo's.

Als medewerker van de

cliënten de voor een heteroseksueel huwelijk benodigde kunstjes aan te leren.

Het werk van de Amerikaanse psychoanalyticus Richard Isay (1989) laat zien dat deze psychiater zijn cliënten een slechte dienst bewijst. Het zelfbeeld van een individu met sterke homo-erotische of homoseksuele verlangens ontwikkelt zich per definitie aan de rand van de heersende norm, en wordt daardoor gemakkelijk opgezaald met twijfels en zelfhaat. Een poging tot conversietherapie in de zin van Mobayad ondermijnt het zelfbeeld verder en verzwakt de cliënt. Een identiteitsconflict als dat tussen homoseksualiteit en islamitische moraal kan niet in één richting worden beslecht. Het individu zal dan namelijk onder een grotere druk komen te staan, hetgeen kan leiden tot een neiging te splitsen als afweerreactie. De psychologische taak bestaat in het vinden van een vorm van integratie. Deze collega kan als gelovige moslim in de strenge

Schorerstichting legde ik, in de jaren negentig contact met 'Secret Garden, dat in een oud bakstenen buurthuis van het Amsterdamse COC elke zondagavond een Arabische homodisco organiseert. Honderdvijftig mannen dansen op de klanken van Rai-muziek en een ritmisch Arabisch jammerende stem. Op een podium beweegt een buikdanser in travestie en gezamenlijk kookt men de maaltijd ter afsluiting van de Ramadan. Ik raakte in gesprek met de organisatoren van deze avonden en met deze en gene bezoeker. De attitude waarmee ik in gesprek ging, bleek te werken en tot op zekere hoogte vorderde ik van 'vijandelijke vreemdeling' tot 'een van ons'. Voor veel Algerijnen en in iets mindere mate voor Marokkanen is Frans een tweede moedertaal en veel van mijn gesprekken vonden in het Frans plaats. Zo te communiceren met Noord-Afrikanen was voor mij alsof ik gebruik maakte van een oude brug uit de koloniale tijd.

Vervolgens deed de 'téléphone Arabe', waarbij de een aan de ander doorvertelt, haar werk snel en

betrouwbaar. Bij de Schorerstichting begonnen Arabische cliënten zich aan te melden. Ook bij vluchtelingenadvocaten werd het aanbod bekend, en zij verwezen getraumatiseerde seksuele vluchtelingen. Het contact was gelegd en het werk kon beginnen.

Drie definiërende concepten

Echte mannen en passieve homo's

De hier volgende praktijkgevallen illustreren de belangrijkste concepten die een islamitische cultuur gebruikt om homoseksualiteit te definiëren: de tegenstelling tussen passief-vrouwelijk en actief-mannelijk, de versluiering van homoseksueel gedrag en de plichten van de islamitische traditie. Later zullen we stil staan bij de hulpvragen die daaruit voortvloeien.

Karim is aangemeld door een verpleegkundige uit een asielzoekerscentrum. Hij was opstandig en moeilijk handelbaar in het centrum. Hij is een Marokkaanse man van 27 jaar, klein en met lang golvend rood haar. Een jonge homo die op hoge hakken loopt en zijn vrouwelijke kant koestert, voor hem onlosmakelijk verbonden met zijn verlangen naar andere mannen. Hij kan helder uitleggen wat homoseksualiteit in zijn cultuur betekent: 'Faire la femme pour un homme', zich door een man als een vrouw laten nemen. Hij is geminacht, op straat hebben kinderen met stenen naar hem gegooid. Hij weerstond dat, omdat hij het als consequentie zag van authentieke verlangens, en omdat hij rebels was. Voor de mannen in

titel 'Homoseksualiteit in Marokko'. Ik vroeg hem zijn tekst in het Frans te vertalen. Een citaat: 'Wanneer men in Marokko 'homoseksualiteit' zegt, dan betekent dat totaal iets anders als in Europa. Dat komt, omdat in Marokko homoseksualiteit zich altijd afspeelt tussen een actieve macho man, die maagd is in zijn kont, en een passieve jongen. Alleen deze laatste, die zich in de relatie laat nemen als een vrouw is homoseksueel, geëffemineerd, travestiet of transseksueel.

Biseksuelen zijn passieve mannen, die eveneens door heteroseksuelen gebruikt worden, en waarbij het contact zich meestal afspeelt wanneer er veel alcohol gevloeid is. Dat neemt niet weg dat zo'n biseksueel zich in het dagelijks leven wel macho kan gedragen. De macho zal hem beschermen voor al te veel problemen met het machismo, en hem helpen actief te zijn bij vrouwen en bij passieve homoseksuelen. De actieve mannen hebben geen problemen en worden gerespecteerd in de maatschappij, tenslotte zijn de meeste mannen zo.

Waarom bestaan er nu problemen tussen een man die een homoseksueel contact aangaat enerzijds, en een verwijfde jongen anderzijds? De macho's denken helemaal niet dat ze in hun homoseksuele contacten met een man van doen hebben. Dan is er de passieve. Aan de ene kant moet hij zijn leven en zijn veiligheid zelf in de hand nemen. Hij wordt niet bemind of beschermd. Aan de andere kant probeert de heteroseksuele man hem te verleiden. Bij de actieve staat hij slecht aangeschreven en wordt vaak ook mishandeld. Want de actieven geven de passieven de schuld voor de 'vergissing' een man als vrouw te

zijn stadje was hij vogelvrij, een gratis object om hun lusten te bevredigen, met vleien en versieren, of desnoods met geweld. Door de politie was hij te pas en te onpas opgepakt en op dezelfde wijze gebruikt tot aan wrede anale verkrachtingen toe.

Zijn asielaanvraag is bij eerste beschikking afgewezen. Hij denkt daarom dat men niet gelooft wat hij vertelde over zijn lot in Marokko en de maatschappelijke plaats van homoseksueel gedrag. In het beginnend contact met de hulpverlener is hij, hoewel doorgaans vriendelijk en coöperatief, bij tijd en wijle zeer achterdochtig en agressief. Op zulke momenten lijkt het alsof hij zich door iedereen achtervolgd voelt, ook door mij. De consulterende psychiater spreekt van prepsychotische verschijnselen en constateert dat cliënt getraumatiseerd is met alle verschijnselen van dien. Daarnaast beschikt cliënt over een opvallende intelligentie.

In het Arabisch heeft hij een tekst opgesteld met de

hebben genomen. Nadat ze hun plezier hebben gehad veranderen ze meestal en worden ze sadistisch en gewelddadig. Ze nemen een jongen omdat seksueel contact met een vrouw een groot taboe is.

Vervolgens krijgt de jongen de mannelijke woede over het taboe te verduren, en hij krijgt straf voor zijn verwijfdheid, zelfs als het slachtoffer nooit eerder homoseksuele contacten gehad heeft. In Engeland zeggen macho's: 'fuck you'. Maar in Marokko zeggen ze het niet alleen, ze doen het ook. Homoseksualiteit heeft en houdt een hele slechte reputatie. Maar als je macho bent kan niemand bewijzen dat je homoseksuele contacten hebt gehad. Als je echter geëffemineerd bent en soms travestiet, dan krijg je de identiteit 'homoseksueel' opgeplakt en dan krijg je problemen met de omgeving en met de autoriteiten, want het is zichtbaar en aantoonbaar. Mannen behandelen verwijfde mannen in het algemeen slecht, want ze respecteren in het algemeen ook vrouwen niet.

Het kost geen moeite om Karim's verhaal te geloven. Hij beschrijft het centrale punt in de definitie van homoseksualiteit in islamitische culturen, de splitsing in actief en passief, mannelijk en vrouwelijk. Zijn uiteenzetting komt overeen met gegevens uit de schaarse seksuologische literatuur over het onderwerp (Schmitt & Sofer, 1992; Murray & Roscoe, 1997) en met beschrijvingen uit de belletrise zoals de volgende uit 'De openbare schrijver' van de bekendste hedendaagse Marokkaanse auteur Tahar Ben Jelloun (1993). Hij vertelt over een jeugd in Marokko.

'In onze wijk waren er twee categorieën jongens: de zwakken die hun kont geven, en de anderen, die hem nemen. Alles draaide om deze scheiding. De sterken leken in de meerderheid te zijn. (...) Grapjes en beledigingen bevatten altijd een verwijzing naar de geslachten: de kut van je moeder, het open boek van je tante, de kontreligie van je zus, de gever, diegene die zijn kont verkoopt.'

Een gouden tip: getuigenissen uit de fictieve literatuur zijn ideaal om tot begrip te komen in de migrantenhulpverlening (Serman, 1996).

Versluiting en onthulling

De splitsing tussen eer voor de 'echte' man en schande voor de 'passief'-homoseksuele leidt tot een tweede verschil. De man zal gemakkelijk geheim kunnen houden wat hij met wie gedaan heeft, maar er is gerede kans dat de 'gever' doorvertelt op welk adres 'een sleutelgat te vinden is dat gewillig een sleutel opneemt'. Andere gevers zullen zich dan aandienen en vleien,

uitoefening, want schandelijk en schaamtevol is niet zozeer de handeling zelf, maar het spreken en bekend worden. Het is alsof door middel van spreken een sluier wordt opgetrokken, en wie zichtbaar wordt moet zich schamen.

Machtsuitoefening door middel van onthulling is het tweede concept dat homoseksualiteit in een islamitische samenleving definieert.

Islamitische traditie

Zo'n onthulde en beschamende identiteit is niet te rijmen met de islamitische moraal en traditie, de derde bepalende factor voor de definitie van homoseksualiteit. De islam is gedacht als gemeenschap van gelovigen die zich overgeven aan Allah en de koranische leer en levenswijze. De leer geeft structuur aan het leven van ieder individu door op het lichaam in te werken, of -met Foucault- het lichaam te disciplineren. Een zo'n structurerend element wordt gevormd door de vijf dagelijkse gebeden in voorgeschreven houding. Een tweede structurelement zijn de hygiënevoorschriften, waar de badhuis- en hamam-cultuur uit voortkomt, voortreffelijk beschreven in 'La sexualité en Islam' van Abdelwahab Bouhdiba (1975). Een ander structurerend element zijn beleefdheidsregels, die inhouden, alles na te laten wat bij een ander lusten en verlangens zou kunnen oproepen. Vandaar dat het in een islamitisch land ongepast is op straat te eten. Iemand die geen voedsel bij de hand heeft zou er honger van kunnen krijgen. Vandaar de traditionele kleding zoals djellaba's, gandora's en haïk's, die geen lichaamsvormen laten zien. De huidige generatie jongens in de straten van Marrakech, Algiers of

versieren en geweld in stelling brengen om hun sleutel te proberen. Door openbaarheid middels de 'telephone Arabe' ontwikkelt de passieve een reputatie, een identiteit als eerloze, niet-mannelijke homoseksueel. Als de passieve homo niet onder veel geweld te lijden heeft, zal hij misschien plezier ervaren aan de anale penetratie. In navolging van het islamitisch-culturele concept van homoseksualiteit stellen mensen zich voor dat dit plezier vervolgens een soort verslaving bewerkstelligt en iemand daardoor homoseksueel maakt. Een Arabische variant op de in het Westen welbekende verleidingstheorie, dus, maar dan met straf voor de passieve partner, om te voorkomen dat hij homoseksueel wordt door gewenning aan anaal genot.

Het feit dat de man met de eer gaat strijken stelt hem in staat voor de passieve homo de geheimhouding te verbreken. Dit is een vorm van machts

Istanbul, of in Amsterdam, Antwerpen en Brussel, dragen weliswaar vaak geen djellaba's meer. Zij verhullen hun lichaamsvormen in losse sportbroeken en wijde T-shirts maar door de associatie met het mannelijke imago van sport benadrukken ze mannelijkheid en kuisheid tegelijk. Erotiek bestaat, maar verhoud. Dat geeft aanleiding tot fantaseren, vandaar de rijke en sprookjesachtige vertelcultuur, waarin onder andere de drama's van verstotingen verwerkt kunnen worden. 'Aan het oog onttrekken' wordt gebruikt om primaire impulsen als de honger naar eten of seksualiteit af te weren; het principe van de sluier als psychologisch afweermechanisme met een externe *locus of control*.

De werelden van mannen en van vrouwen zijn in de islamitische gemeenschap gescheiden, als het ware door de sluier. Volgens Boudhiba wordt deze scheiding tijdelijk opgeheven in seksueel contact binnen het huwelijk. Een bezoek aan de hamam is

de voorbereiding op deze heilige ontmoeting en voortplanting is een religieuze plicht in dienst van de gemeenschap.

Het collectieve *leitmotiv* van veel mensen in islamitische culturen is 'traditie'. Concreet betekent dat trouwen en kinderen krijgen. De kleinste eenheid van de gemeenschap is de familie, en families oefenen dan vaak ook bijna obsessief te noemen druk uit op jonge ongetrouwde mannen opdat zij in het huwelijk treden. Dit staat in schril contrast tot het westerse *leitmotiv* anno 2000 van 'persoonlijke vrijheid en zelfverwerkelijking', waarbij men kan kiezen tussen gezinsleven of een andere leefstijl.

Een homoseksuele identiteit in een islamitische samenleving zou impliceren de heilige taak van de man te verzaken en te zondigen tegen de gemeenschap. Een indrukwekkende voorstelling van de botsing tussen 'traditie' en 'vrijheid' is te vinden bij Malikka Mokkedem (1990). Zij is een Algerijnse arts en schrijfster, die in Frankrijk leeft. Leunend op ervaringen in haar eigen biografie vertelt ze in 'Les hommes qui marchent' ('De mannen van de karavaan') over een meisje in de Sahara, dat wil leren lezen en schrijven. Dat meisje vallen de psychologische druk van de verstoting en een enorme eenzaamheid ten deel, zoals ook bij veel homoseksuele cliënten is te voelen.

Zoals we gezien hebben is de ontkenning van bepaalde eigenschappen of gedragingen bij zichzelf of de eigen groep en het toeschrijven daarvan aan anderen een kenmerk van splitsen. Vaak gaat

Met dit drieluik in ons achterhoofd kunnen we nu gaan kijken naar de problemen en hulpvragen die homoseksuele mannen uit islamitische landen presenteren.

Verblijfsstatus

De aan homoseksualiteit gerelateerde hulpvragen hangen vaak sterk samen met hulpvragen in verband met de verblijfsstatus. Bij een aantal van deze cliënten worden de zelfredzaamheid en overige egocapaciteiten in beslag genomen door het gevecht voor overleven in illegaliteit of met de angst voor terugsturen, die een asielprocedure met zich brengt. Onder de mannen met een islamitisch-culturele achtergrond en een hulpvraag rond homoseksualiteit is het daarom zinvol om te onderscheiden in:

- illegalen,
- asielzoekers (in procedure, kan tot vijf jaar duren);
- legalen op basis van een relatie met een Nederlandse man (Nederlands paspoort na minimaal drie jaar afhankelijke verblijfsvergunning);
- legalen (na afronding asielprocedure of na afronding van de periode van drie jaar relatie);
- legalen uit de tweede generatie.

Iedere van de genoemde vormen van status brengt zijn eigen problemen en potentiële hulpvragen met zich mee. In dit kader wordt niet verder ingegaan op de juridische kanten van deze zaak, behalve dit: een homovriendelijke hulpverlener kan gebruik maken van zijn diagnostische en

dit gepaard met haat en agressiviteit. Wanneer homoseksueel gedrag niet meer versluierd kan worden, wordt de verantwoordelijkheid voor dit gedrag gedelegeerd aan de zogenaamde passieve partner en hij wordt uit de gemeenschap gezet, bijvoorbeeld met de woorden 'Vergeet dat je een moeder, een vader, broers, een familie hebt gehad. Je hebt geen familie'. Verstoting kan worden opgevat als interpersoonlijke splitsing.

Hulpvragen

In de vorige paragraaf zijn drie factoren geschetst die de plek van homoseksualiteit in islamitische culturen definiëren:

- de splitsing tussen mannelijk/vrouwelijk, actief/passief, versluierd/openbaar, eervol/schandelijk;
- het principe van de sluier als psychologisch afweer- of coping-mechanisme, die het samenleven structureert;
- 'traditie' als leitmotiv in tegenstelling tot 'vrijheid'.

therapeutische instrumenten, om het homospecifieke vlucht- en traumaverhaal van zijn cliënt gedetailleerd op tafel te krijgen. Als men dit verhaal plaatst in een cultureel-maatschappelijk kader zoals hierboven besproken, blijkt het structurele van geweldservaringen vaak snel. Door rapportage daarover aan de advocaat kan de hulpverlener het asieltraject van zijn cliënt ondersteunen (Steinberger, 2000).

Voor Karim, de geciteerde schrijver van een tekst over homoseksualiteit in Marokko, werd een juridisch hopeloze uiteindelijk een kansrijke zaak als gevolg van de rapportage aan zijn advocaat. Zijn asielprocedure heeft vijf jaar geduurd, maar hij verkreeg zijn vluchtelingenstatus in de lente van het jaar 2000.

Identiteitsconflicten

De tweede grote groep van gepresenteerde problemen betreffen identiteitsconflicten. Bij Karim hebben we gezien dat hij zijn homoseksuele verlangens

egosyntoon beleefde en dat hij zich identificeerde met een vrouwelijke rol. Andere hulpvragers waren zo bang dat ze alleen anoniem telefonisch wilden praten. Weer anderen noemden zich biseksueel. Sommige noemden zich homoseksueel in de vertrouwelijkheid van de spreekkamer. Bij deze gesprekken was dan steeds van belang naar helderheid te streven, welk concept van homoseksueel bedoeld werd: met of zonder actief-passieve roltoeschrijving. Een cliënt hield vol dat hij niet homoseksueel was, ondanks het feit dat hij vier jaar had samengewoond met een Nederlandse man, een seksuele relatie met hem had onderhouden en op deze wijze een Nederlands paspoort had verworven. Het overkwam hem regelmatig dat hij zich in Amsterdamse homobars terugvond, zonder te weten hoe hij daar gekomen was. In zijn geval kan gesproken worden van identiteitsconflicten met dissociatie.

Alle door de auteur in verband met homoseksualiteit behandelde islamitische cliënten waren bang voor geweld van familieleden en uit de maatschappij in heden en verleden, bang voor of beschadigd door verstoting, bang voor het geloof en bang voor overspoelende schaamte, wanneer het onnoemelijke woorden kreeg.

In de sociale situatie was het relevant voor deze cliënten in hoeverre de familie fysiek dichtbij was (voor mensen uit de tweede generatie over het algemeen), of enkele duizenden kilometers ver weg (voor nieuwkomers). De angsten voor familieleden zijn op twee niveaus te verstaan. Ten eerste: als reële bedreigingen. Ten

Bedreigingen

De derde groep hulpvragen bestaat uit reële problemen met de familie en dood- en andere bedreigingen. Ook de niet aflatende initiatieven om voor een jonge homoseksuele man een huwelijk te arrangeren, stellen de pogingen tot innerlijke integratie iedere keer op de proef.

De maatregelen tegen bedreigingen zijn vooral praktisch van aard: het zoeken van een tijdelijk onderduikadres of een preventieve melding bij de politie; het advies een eigen woning te zoeken of hulp daarbij in de vorm van een brief aan de gemeentelijke huisvestingsdienst; het advies om bij familiebezoek in Marokko het Nederlandse paspoort elders te deponeren en het telefoonnummer van de Nederlandse ambassade mee te nemen, zodat de familie de cliënt niet kan vasthouden. Behulpzaam is ook het uittekenen van een genogram, om binnen de familie te differentiëren: wie is een scherpstrijper, maar van welke tante of welke zus is -desnoods geheime-ondersteuning te verwachten, in praktisch en in moreel opzicht.

Traumata

De vierde groep van problemen betreft geweldstraumata. Te denken valt aan de ervaringen van prehomoseksuele jongens, die als kind en als puber hebben meegemaakt hoe andere kinderen met stenen naar hen gooiden, ook broers. Ervaringen van kinderen, die gepakt werden door volwassen mannen, ook familieleden, of die anaal verkracht werden door groepen adolescenten of door politieagenten.

tweede: als representaties van innerlijke objecten. Het gaat dan om ambivalente beelden van geliefde familieleden die bedreigend zijn, om een schrijnende innerlijke verdeeldheid die de persoonlijkheid ondermijnt. Het is van belang om deze cliënten met geduld en homovriendelijke empathie aan het praten te krijgen over hun verlangens en hun angsten en verboden. Zo'n accepterende omgeving doet deze cliënten vaak zichtbaar goed, en het is veelal een nieuwe ervaring na een lange weg in eenzaamheid. Zo kan er een begin van een innerlijke integratie ontstaan. Gerelateerd aan identiteitsconflicten zijn de vragen over de eigen gender-identiteit. Een kleine minderheid uit de hier beschreven groep mannen heeft zich zo vroeg en zo diepgaand geïdentificeerd met een vrouwelijke rol, dat zij uiteindelijk kiezen in travestie door het leven te gaan of een geslachtsveranderende behandeling bij het genderteam van het VU-ziekenhuis in Amsterdam overwegen of ondergaan.

In de actuele situatie in Nederland is een sissende jongen in een zwembad dan soms al genoeg om een herbeleving op gang te brengen, die gepaard kan gaan met woede-uitbarstingen. Het onderliggende mechanisme bij deze agressieve ontladingen is te begrijpen als een poging de eigen integriteit te beschermen door een splitsing in 'ik goed' en 'jij verkrachter slecht'.

Andere problemen zijn depressieve klachten, nachtmerries en slapeloosheid. Werken aan de verblijfsvergunning is voor deze cliënten werken aan actuele veiligheid, een eerste vereiste in het begeleiden van mensen met traumata. Verder is begeleiding voor deze groep gericht op steunen en structureren, en eventueel medicatie.

Relatieproblemen

Het vijfde cluster betreft problemen binnen homorelaties met een Nederlandse partner, waarbij een partner voor zijn verblijfstitel, en vaak ook financieel,

afhankelijk is van de andere. Deze relaties brengen een heel specifieke dynamiek op gang, met redders- en versmeltingsfantasieën aan de Nederlandse kant, soms gepaard met onuitgesproken verlangens naar dankbaarheid. Aan de immigrerende kant speelt de reële afhankelijkheid in op een kwetsbaar zelfgevoel als man, en actualiseert voortdurend eventuele identiteitsconflicten. Genoeg stof voor relatiegesprekken.

HIV

De zesde groep van hulpvragen houden verband met hiv-infectie (Kerkhof e.a., 1992).

Een Turkse jongeman uit de tweede generatie heeft een baan en een eigen woning. Hij houdt zijn privé-leven voor zijn familie geheim. Over zijn hiv-infectie heeft hij uiteindelijk wel met zijn familie gesproken. Zo kon hij uithuilen in de schoot van zijn moeder, een groot goed voor hem. Zijn gezondheid verbeterde door de komst van de combinatietherapie, en zijn jongere broers kochten voor hem van hun zakgeld een stopwatch, zodat hij zijn pillen op de voorgeschreven momenten kon innemen. Over homoseksualiteit of hoe hij aan zijn infectie komt, is in deze familie nimmer gesproken.

Men kan speculeren dat zelfhaat en een grote honger naar genegenheid de onbewuste motieven zouden kunnen zijn geweest, waarom deze homoseksuele man niet veilig vrijde. Vermoedelijk valt overigens zo'n zorgzaamheid niet aan veel islamitische mannen met hiv ten deel, omdat hun infectie onder de sluier van het zwijgen verborgen blijft.

de eerste manifestatie van autonomie van het jonge kind. Het begint te onderscheiden tussen goed en slecht, tussen 'ik' en 'jij'. Als het kind structuur en spiegeling ervaart, zullen zijn egocapaciteiten groeien. Het kind moet leren de splitsing te overwinnen door middel van integratie. 'Ik ben goed en slecht in een persoon, en jij ook'. Zo kan het voortgaan op de weg van individuatie.

Een seksuologisch of psychotherapeutisch behandelaanbod volgt een vergelijkbare lijn. Door structuur en uitleg worden cliënten geholpen de intrapsychische splitsing te overwinnen en een innerlijke dialoog op gang te brengen tussen de verschillende delen. Zo kunnen zij beginnen zelf te verwoorden wie zij zijn en hoe zij willen beminnen, een eigen seksueel zelfbeeld en levensbeeld te formuleren. Het is waarlijk een daad van individuatie om een eigen seksueel 'script' tegenover dat van de cultuur van herkomst te plaatsen. Dit geldt overigens zowel voor Arabische als voor Europese homo's.

Het loont de moeite om zoals in dit artikel een intercultureel behandelaanbod te formuleren door ook zelf de splitsing tussen culturen te overstijgen, en rekening te houden met reële machtsverschillen en met culturele voorschriften over seksualiteit. Intercultureel, door zonder partijdigheid de innerlijke dialoog te steunen die cliënten voeren met zichzelf, hun cultuur van herkomst en de levenswijze in Nederland. Door individuatie te steunen is dit behandelaanbod tevens homovriendelijk.

Maar er zit toch een kras op dit

Splitsingen overstijgen

We hebben gezien dat het onderwerp homoseksualiteit in islamitische culturen aan splitsingen raakt op vier niveaus. Die tussen actief-mannelijk en passief-vrouwelijk, tussen eer en schande enzovoorts, spelen zich af tussen de oren van de mensen. Dat is het eerste, het intrapsychische niveau. De manifestatie van de splitsing in de vorm van verstoting is interpersoonlijk, het tweede niveau. Omdat verstotingen een religieus-cultureel script volgen, is dit het derde niveau. Het vierde niveau ten slotte, het interculturele, is de splitsing in 'wij Europeanen' en 'jullie Moslims'.

In de psychoanalytische objectrelatie-theorie wordt het mechanisme van splitsing beschreven als

geïntegreerde multiculturele toonbeeld. Niet door partij te kiezen voor een script, maar alleen al door mensen aan het praten te brengen over zichzelf kun je behandelen, werd gezegd. Dit verwoorden bevordert individuatie en emancipatie, was een belangrijke gedachte in dit betoog. Maar dat zijn nu juist westerse waarden. Culturele verschillen blijven bestaan, ondanks de poging bruggen te bouwen. Misschien is het een troost dat over enkele jaren de uitkomsten van de innerlijke dialogen van cliënten een culturele mix zullen zijn.

Karim bijvoorbeeld leeft als erkend vluchteling in Amsterdam. Hij is bij het VU-ziekenhuis begonnen met een hormoonbehandeling. Zij leeft nu als vrouw en heeft borsten, maar hij wil zich niet laten opereren. Zij heeft een Arabische man als partner. En zij heeft haar rol vervolmaakt. Als zij nu door Amsterdam loopt, is zij gehuld in een sluier.

Geraadpleegde literatuur

Armstrong, K. (1993). *Een geschiedenis van God. Vierduizend jaar jodendom, christendom en islam*. Baarn, Anthos.

Ben Jelloun, T. (1983). *L'écrivain public*. Éditions du Seuil.

Boudhiba, A. (1975). *La sexualité en Islam*. Paris: Presses Universitaires de France.

Chebel, M. (1997). *Die Welt der Liebe im Islam. Eine Enzyklopädie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Isay, R.A. (1989). *Being homosexual. Gay men and their development*. New York: Avon Books.

Kerkhof, M.P.N., T. Maasen en P. van Rooijen (1992). *Zorg voor zorg. Hulpverlening aan HIV-geïnfecteerde homoseksuele mannen*. Amsterdam: Schorer boeken.

Mokkedem, M. (1990). *Les hommes qui marchent*. Ramsay.

Murray, S.O., en W. Roscoe (1997). *Islamic Homosexualities. Culture, History, and Literature*. New York/Londen, University Press.

Schmitt, A., en J. Sofer (1992). *Sexuality en Eroticism Among Males in Moslem Societies*. New York, The Haworth Press.

Schippers, J. (1996). *Homoseksuele Identiteiten*. Amsterdam, Thesis publishers / Schorer boeken.

Schippers, J. (1997). *Liever mannen. Theorie en praktijk van de hulpverlening aan homoseksuele mannen*. Amsterdam: Thesis publishers / Schorer boeken.

Sterman, D. (1996). *Een olijfboom op de ijsberg. Een transcultureel-psychiatrische visie op en behandeling van jonge Noord-Afrikanen en hun familie*. Amsterdam / Utrecht, Nederlands Centrum Buitenlanders.

Steinberger, R. (2000). *Verblijfstitel als tegengif tegen zelfhaat. Hulpverlening aan homoseksuele vluchtelingen*. Phaxx,

worden onttrokken. In het tweede deel komt 'het meisje Ahmed' zelf aan het woord. Ze vertelt, hoe gedurende de heilige zevenentwintigste nacht van de Ramadan, nacht van waarheid en zuivering, vader de sluier oplicht.

Rachid, O.: *L'enfant ébloui* (1995), *Plusieurs vies* (1996), *Chocolat chaud* (1998). Editions Gallimard. Autobiografisch gekleurde verhalen over een homoseksuele jeugd in Marokko.

Adressen

- Kelmabel, B.P. 1038, B-1000 Brussel / België. tel. 0032 (0) 2 280 46 60 (ma-vrij: 18-20.00) e-mail: kelmabelgique@hotmail.com
www.kelmabelgique.multimania.com.

- living history - praktijk voor psychotherapie en seksuologie, post: Hasebroekstraat 70 hs., 1053 CX Amsterdam, tel. 020-7784184 of 06-28804592; e-mail: r.steinberger@chello.nl

- Schorer-helpdesk, tel. 020-6624206.

- Secret Garden, Arabische homoseksuelen groep, p/a COC Amsterdam, Rozenstraat 14, 1016 NX Amsterdam, tel. 020-6263087. Arabische disco op zondagavond. Deur open om 20 uur. Sluiting 24 uur. e-mail: info@cocamsterdam.nl

- Stichting Yousuf, Nieuwe Gracht 32, 3512 LS Utrecht, tel. 030-2331750, e-mail: education@Yoesuf.nl

English summary

Men from Islamic countries and gay affirmative counselling.

This article analyses possibilities of counselling men from Islamic countries with regard to the issue of homosexuality. This counselling is based on the principles of Gay Affirmative Psychology as well as on an attitude of equality between cultures within intercultural encounters, i.e. equality between Islamic and western culture.

Kwartaalblad Gezondheidszorg en vluchtelingen, Utrecht, Stichting Pharos.

Aanbevolen literatuur

Ben Jelloun, T.: *L`enfant de sable* (1985), *La nuit sacrée* (1987); Editions du Seuil. Geïnspireerd door een krantenknipsel, wordt in het eerste deel het schrijnende levensverhaal verteld van een meisje zonder broers, die van haar vader als jongen moet opgroeien en derhalve aan het oog moet

How to understand clients' problems in the light of their culture of origin, which is those of circum-Mediterranean Islamic countries, is explained along with presented complaints. Three elements are of importance: the contradiction between passive-female and active-male, the veiling of homosexual behaviour and the duties of Islamic tradition.
